

Kielitieteen yhtenäisyydestä

RAIMO ANTILA *An Introduction to Historical and Comparative Linguistics*. Macmillan, New York 1972. XI + 438 s.

Raimo Anttila on omien sanojensa mukaan pyrkinyt kirjoittamaan kirjan, jonka tarkoituksena on luoda 1970-luvun vaatimuksia vastaava yleiskatsaus geneettiseen lingvistiikkaan. Kirja on teorialtaan ajan-kohtainen, ja sen uskoi kiinnostavan laajaakin lukijakuntaa. Sen yksi erityisansio on, että itämerensuomalaista esimerkkiaineistoa käytetään kansainvälisessä käsikirjassa; jo tämänkin vuoksi kirja saanee suopeaa huomiota osakseen suomalais-ugrilaista kielentutkimusta harrastavissa maissa. Teos esittelee historiallis-vertailevassa kielentutkimuksessa nykyaikana käytettävät menetelmät sekä erittelee niiden välisiä suhteita. Tämä johtaa siihen, että joudutaan sivuamaan melkeinpä koko tämänhetkisen kielitieteen kenttää tavalla tai toisella.

Tässä esittelyssä kiinnitetään huomiota lähinnä siihen, mitä Raimo Anttilan kirjan ilmestyminen merkitsee yleisestä kielitieteestä ja teoriasta kiinnostuneelle lukijalle — erityisongelmat jääkööt spesialistien huoleksi. Tämä sanan parhaassa merkityksessä eklektinen kirja pyrkii siis esittelemään kaiken sen, mikä liittyy geneettisen lingvistiikan metodiiikkaan yksittäisiä ratkaisuja myöten. Teksti ei kuiten-

kaan ole lainkaan steriiliä; siinä on voimakas kirjoittajan sekä ajan ja paikan leima. Kalifornian yliopiston osuus nykylingvistiikassa, ikonisuus, Ch. Peircen filosofia, S. M. Lambin stratifikaatio-kielioppi, rakentava oppositio generatiivisen kieliopin MIT-suuntausta vastaan, mutta ennen kaikkea Anttilan oma tutkijapersoonallisuus — kaikki nämä tekijät vaikuttavat esitykseen ja sävyttävät koko käsittelyä.

Kirjan I osa (Geneettisen lingvistiikan suhde yleiseen kielitieteeseen sekä muihin lähialoihin) on sopivan syvälinen ja ajanmukainen. Kielen olemusta käsitellään uudentyypistä termistöä käyttäen. Semo-logia on sijoitettu kielitieteen alaryhmien joukkoon (lingvistisesti systemoituna semantiikkana). Alusta pitäen korostetaan yksikköjen (unit) ja sääntöjen (rule) komplementaariutta. Kielellisen merkin ikonisuuden käsitettä esitellään laajasti ja korostetusti. Juuri tämäntapaiset teoreettiset uudistukset mahdollistavat sen, että koko käsittely on tehty uudesta näkökulmasta ja asetettu laajempaan teoreettiseen perspektiiviin. Ikonisuuteen kuuluvat myös diagrammi sekä metaforan ilmaisemat suhteet. Tätä vasten eivät vanhat termit *malli* ja *motivointi* jakaumaa, sääntöjä, morfologisia paradigmoja tai kielikuvia (trooppeja) käsiteltäessä loppujen lopuksi liene huonompia kuin uudet yleiskäsitteet.

Toisessa luvussa (Kirjoitus ja kieli) on esitetty erityisen hyvin kielen synnyn teorian paralleelisuus kirjoituksen kehitykseen nähden (miksi muuten piir-

roksessa 2-1 *sound channel* on saanut nimekseen *noise channel*?). Sekä kielen että kirjoituksen kehityksessä oli systeemin yhä laajetessa ratkaiseva vaihe dualismin periaatteen keksiminen. Kirjoituksen vaikutuksesta ääntämiseen ja jopa takaisin kirjoitukseenkin esitetään kiinnostavia esimerkkejä (*spelling pronunciation* ja *spelling spelling*).

Kirjan II osa (Historiallinen lingvistiikka: miten kieli muuttuu?) sisältää paljon faktatietoa, joka kuuluu jokaisen lingvistin perustietämykseen varsinaisesta alasta riippumatta. Tässä käsitellään äänne­muutosta, allofonisen vaihtelun muuttumista fonologiseksi, äänneiden (allofonien), autonomisten foneemien ja morfofonemien osuutta äänne­muutoksissa, äänne­muutoksiin liittyviä yleisiä tendenssejä (sanojen lyhetessä äänneiden ja foneemien määrä kasvaa), esitetään muutosten artikulatorinen luokittelu ym. Esimerkeissä on sekä yleisesti tuttua että eksoottistakin ainesta. Joitakin tapauksia (kuten englannin suurta äänne­siirtoa) käsitellään liiankin suppeasti.

Yksi viime aikojen kiistakysymyksiä generativistien ja traditionalistien välillä on äänne­muutosten harppauksellisuuden ja vähittäisyyden kysymys. Anttila ei ole äärikannalla sen paremmin vähittäisyyden puolesta kuin sitä vastaan. Hänen mielestään äänne­muutos on yleensä vähittäinen, mutta äkillisiäkin äänne­muutoksia esiintyy (jopa ahtaammassa mielessä äänne­muutoksiksi sanottujen joukossa). Anttila kiinnittää huomiota siihen, että generativistien oletus äkillisestä muutoksesta johtuu heidän kuvaus- ja säännöttämistekniikastaan. Ei kuitenkaan voi kieltää äkillisten muutosten olevan olemassa. Analogiakin, jota Anttila on uskollisesti puolustanut generativistien hyökkäyksiä vastaan, luo edellytyksiä äkillisille äänne­muutoksille. Semanttinen uudelleentulkintakin saattaa tapahtua äkillisesti.

Neljäs luku (Äänne­muutoksista) käsittelee myös kieliopillisesti ja morfologisesti määriteltäviä (tai määrättyviä) ään-

teenmuutoksia. Viron genetiivin *n:n* kato on tosiaan havainnollinen esimerkki tällaisesta äänne­muutoksesta. Epäilyttäväältä tuntuu, että liiivissä lauseympäristö (predikatiivin funktio) olisi säilyttänyt genetiivin *n:n* lausepainollisessa asemassa sellaisessa tapauksessa kuin *sie kõrand um izàn* (4.24). Tässä on kyseessä joko dativi tai sitten alkuperäinen genetiivi, joka nykyään analysoidaan sekin datiiviksi (siis viime kädessä kieliopillisen uudelleentulokinnan avulla). Liivissä genetiivin *n* on säilynyt vain yhdyssanoissa *rändanaigä, miernaigä* ym. (vrt. viron *maantee*). Synkronisen vaihtelun ja diakronisen muutoksen suhteet on esitetty selväpiirteisesti. Huomionarvoista on edelleen, että Anttila vaatii poikkeusten ja säännöttömyksien tunnistamista sekä poikkeuksille asiaan­kuuluvaa sijaa tutkimustyössä.

Analogialle omistetussa luvussa (Kieliopin muutos: analogia) kuten muuallakin Anttila korostaa analogian psykologista todellisuutta sekä sen yhteensopivuutta mentalistisen kielenkäsitteen kanssa. Voi sanoa suoraan, että Anttila on rehabilitoinut analogian. Generativistien hyökkäykset analogiaa vastaan ovat kuitenkin joh­taneet morfologisesti määräytyvien äänne­muutosten ja analogian suhteen syvällisempään ymmärtämiseen. Anttilakin käsittelee näitä suhteita ja tuntuu tekevän morfologisesti määräytyville äänne­muutoksille hieman vääryyttä, mikä on ymmärrettävää, kun muistaa Anttilan aseman analogian puolestapuhujana. Analogia ja hyperkorrektit muodot, analogia ikonisuuden sekä muodon ja merkityksen vastaavuuden palauttajana, analogia ja syntaksi, analogia äänne­muutoksen jarruna tai niiden seurausten tasoittajana — kaikkia näitä aiheita on käsitelty riittävän perusteellisesti ja tuoreesti sekä runsain esimerkein. (Onko venäjän morfeemirajan edellä esiintyvä /k'/ foneemi vai ehkä sittenkin variantti?)

Anttila ottaa toistuvasti esiin morfofonologisen vaihtelun ja suppletivismin suhteen: ovatko tapaukset *heat/hot, sit/seat, opaque/opacity* yms. morfofonologi-

nessa vai suppletivismin mukaisessa vaihteluosteissa (5.14, vrt. 6.24; 9.19; 10.9; 10.16; 18.17; 20.12 ym.)? Psykologisen todennäköisyyden kriteeri on tässä tosiaan olennainen, ja lopulta on ratkaisevaa tällaisten vaihteluiden säännöllisyys ja yleisyys. Anttila varoittaa viemästä morfofonologista analyysia liian pitkälle. Kielitieteen kehitys on enemmän kuin riittävästi osoittanut, miten järkevänkin menetelmän tai periaatteen tunnustaminen ainoaksi oikeaksi ja sen kehittäminen viimeiselle rajalle päätyy järjettömyyteen tai mielettömyyteen. Anttila on tästä hyvin selvillä. Analyysimenetelmä ei saa hallita kieliopin omaa logiikkaa.

Tässä yhteydessä sopii pohtia sitä, mitä oikeastaan morfofonologinen säännönmukaisuus tarkoittaa. Anttila väittää (10.16 parissa kohden (1.3, 10.15), että se edellyttää vähintään kahta tapausta. Tämä periaate saattaa päteä kielihistoriassa, mutta sen ei tarvitse pitää paikkaansa morfologian ja morfofonologian synkronisessa kuvauksessa. Tietystä rajasta lähtien synkronisessa kuvauksessa ei enää kannata yhdistää variantteja samaan morfeemiin, kuten Anttila itsekin huomauttaa esitellessään morfofonologisen analyysin metodiikkaa (10.10) ja käsitellessään restrukturoiduista (6.19—). Tässä tulee esiin varsin konkreettisesti yksikköjen ja sääntöjen välisen tasapainon kysymys; sen ratkaiseminen riippuu tutkijasta sekä kuvausmetodista. Anttila huomauttaa, että analogian epäsäännöllisyys on siinä, että sen suunta ei ole ennalta arvatavissa. On kuitenkin tapauksia, joissa ainakin analogian yleissuuntaus voidaan tarkoin määrittää. Esimerkiksi nykyvirossa on foneettisesti motivoimattoman astevaihtelun eliminoiminen yleisempää kuin tällaisen vaihtelun käyttäminen, kuten Anttilan esimerkitkin osoittavat: *laadima* : *laen* → *laadima* : *laadin*; *pügama* : *pöän* → *pügama* : *pügan* yms. Analogia suuntautuu tosiaan tulevaisuuteen, kuten Anttila huomauttaa, ja usein kehityssuuntia voi onnistua löytämään.

Kaikkien ääntenmuutosten yhteisenä

nimittäjänä uudemmassa kirjallisuudessa on *säännönmuutos* (rule change). Anttila esittää uusia ja rohkeita teorioita melko varovaisesti (*flip — flop* 6.4) ja aika reippaasti omia käsityksiään. Väite, että historiallisesti todellinen on vain pelkkä säännön lisäys, sääntöjen järjestyksen muutos (reordering of rules) taas johtuisi tutkijan esitystavasta, ei ole aivan johdonmukainen. Esimerkiksi analogiassa on usein kyse sääntöjen uudelleenjärjestämisestä (vrt. 6.19). Nyt on huomattava, että Anttila asettaa kyseenalaiseksi koko järjestettyjen sääntöjen olemassaolon synkronisessa kuvauksessa (9.19). Toisaalla kuitenkin todetaan (6.17), että säännön alasäännöt ovat aina järjestyksessä. Tähän kompromissimuotoiluun voi yhtyä, sillä alasääntöjen järjestäminen on usein (vaikkakaan ei aina) tosiaan välttämätöntä. Perussääntöjen ja alasääntöjen välinen raja ei ole aina selvä. Tästä syystä ei ole varmaa, ettei Anttilan oma käsityskin sääntöjen järjestämisestä riippuisi osittain esitystekniikan valinnasta. Se että sääntöjen eri järjestykset ovat olemassa olevia tosiseikkoja, käy ilmi myös kielimaantieteelle omistetusta 14. luvusta. Maantieteellinen sijainti ja uudennusten eri lähtöpaikat voivat selittää sääntöjen eri järjestyksen. Ei ole tarkoitus väittää, että Anttilan käsityksissä olisi olennaisia ristiriitoja. Hänhän itse korostaa moneen kertaan, että faktojen käsittely riippuu myös tutkijan teoreettisista mieltymyksistä (preference). Oikeita käsittelytapoja voi olla useitakin.

Tässä luvussa Anttila kajoaa myös kielellisen kyvyn (*competence*) ja suorituksen (*performance*) rajaa koskevaan kysymykseen. Tämä raja — samoin kuin pinta- ja syvärakenteen raja — ei ole tarkka; emme tiedä täsmälleen, missä toinen vaihtuu toiseksi. Käsitteet ovat suhteellisia. Tällainen näkemys on tietenkin myös puhdasoppisen generativismin positiivista arvostelua. Suhteellisina käsitteinä pinta- ja syvärakennetta tarvitaan kuitenkin historiallisessa kielitieteessä jo siksi, että pintarakenteen kaksiselitteisyys mahdol-

listaa uudelleentulkinnan ja edistää siis muutoksia. Tästä kirjassa on toistuvasti esimerkkejä (esim. 6.22).

Tuntomerkkisyyden (*markedness*) käsitelyssä tuntuu hyväksyttävältä kanta, että sellaisissa kielissä, joissa on paljon morfologisia muuttumistyyppjeä, kaikki sanat on merkitty eikä merkitsemättömiä tulekaan olla. Tuntomerkkisyys on siis nähtävä leksikon ja morfologian väliseksi osoitejärjestelmäksi. Tuntomerkkisyyden aste riippuu sen sääntöjoukon laajuudesta ja yleisyydestä, jonka osoite liittää kuhunkin sanaan. Kielen universaalien sekä *markedness*-teorian käyttäminen synkronisessa morfologiassa ja morfofonologiassa sekä kielihistoriassa johtaa vielä moneen löytämisen iloon. Muutamat Anttilan muotoilemat yleisperiaatteet kaipaisivat täsmentämistä, esimerkiksi se, että sekä säännön yleistyminen että rajoittuminen perustuvat samaan mekanismiin: tuntomerkin kadottamiseen (6.21). Voi kuitenkin kuvitella tilanteita (tai niiden tulintoja), joissa säännön rajoittaminen lisää uuden alatyypin ja syventää näin tuntomerkkisyyden astetta. Muuten viron ja suomen astevaihtelu olisi hyvä esimerkki siitä, miten fonologinen sääntö muuttuu leksikaalisesti määräytyväksi morfofonologiseksi säännöksi ja miten tuntomerkkisyyden aste kasvaa.

Semanttisten muutosten käsittelyssä (seitsemännessä luvussa) mentaalisten ja psykologisten tekijäin osuutta on korostettu; se taas puolestaan liittyy sosiaali- ja kulttuurioloihin. Sattumaankin on kiinnitetty vaadittavaa huomiota. Tässä luvussa viitataan myös viron uudissanojen luomiseen. Oikeastaan tällaisten uudissanojen luominen on nykyään kaupalliseksi kielenkäytössä muodostunut muual- lakin suorastaan sanateollisuudeksi. Eri- tyisen huomautuksen ansaitsee se periaatteellinen merkitys, jonka Anttila antaa metaforille sekä kielen metaforiselle käytölle (7.8). Metaforisuus on kielen ja kielenkäytön olennaispiirre, sen olemus on samaa kuin koko kielen: ihmisen symbolienkäyttökyky. Ja (paradoksaalista

kyllä) kielen metaforisen käyttämisen pohjana on viime kädessä ikonisuus. Liian mutkikkaiksi muuttuneita merkityssuh- teita yksinkertaistavat taas monenlaiset muutokset, joiden yhteisenä nimittäjänä on muodon ja merkityksen vastaavuus (*one form — one meaning*) — tämäkin ikoni- suuden ilmenemismuoto. Merkityksen- muutos on alue, jossa ei voi esittää lain- omaisuuksia vaan ainoastaan tendenssejä. Tähän on synnä semanttisten kontekstien valtava määrä sekä kielen käytön metafo- risuus (muutosten aiheuttajana). Antti- lalla on esimerkkejä sekä äkillisestä että vähittäisestä semanttisesta muutoksesta.

Yhdeksäs luku (Miksi kieli muuttuu? Kielellisiä ja sosiaalisia tekijöitä) kokoo kielen muuttumisen lajit sekä muutosten syyt. Periaate *one form — one meaning*, esiintymistäajuuus, systeemin aukot (*holes in the pattern*), universaalit tendenssit, tuntomerkkisyysasteikko, sosiaalinen ja tyyllinen tuntomerkkisyys, kielen omak- suminen lapsuudessa — kaikki nämä teki- jät vaikuttavat osaltaan vaihtelun ja muu- toksen taustalla; ne selittävät sekä muu- tosten säännöllisyyttä että poikkeusten ja säännöttömyyksien olemassaolon. Anttila esittää selkeästi sen, että vaihtelun ja muutoksen välinen riippuvuus on molem- minpuolista; kumpikin on toisen edelly- tys, ja molemmat ovat edellytyksenä sille, että kieli voi toimia elävänä kielenä. Kau- saalista ongelmanasettelua täydentää fi- naalinen; kysymykseen muutosten teleolo- giasta vastataan korostamalla funktio- naalisuutta: muutosten tarkoituksena on pitää kieli toimintakykyisenä. Muutosten syyt ja tarkoitus ovat kietoutuneet tiukasti toisiinsa (9.13, vrt. 22.6). Anttila käsitte- lee kaikille muutosten lajeille yhteistä, analogiaan pohjautuvaa mekanismia koh- dassa 9.2 sekä piirroksessa 9-1. Tämän- tapaisia yhteenvedonomaaisia kaavioita olisi odottanut muutamien lukujen alku- tiivistelmän yhteydessä. Eriytyshuomion ansaitsee kielen omaksumisen nykyaikai- nen, universaaleihin liittyvä käsitte- ly (9.16) sekä olettamisen (guessing, abduction) osuuden selkeä esittäminen kielen

muuttumis- ja omaksumisprosessissa (9.16—9.19).

Teoksen III osa (Vertaileva kielitiede: miten muutoksen voi kääntää takaisin?) alkaa luvulla 10 (Johdattelua historiallisiin metodeihin), jossa tutustutaan nyky-aikaiseen (struktuurilistiseen) fonologiseen ja morfologiseen analyysiin. Foneemi-analyysin vaikeudet ja kriittisten tapaus-ten riippuminen viime kädessä tutkijasta (eikä keksimismenetelmästä) on esitetty hyvin. Anttilakin asettuu sille kannalle, että fonologinen transkriptio on väljän funktionaalisen foneettisen transkription erikoislaji.

Eritellessään *item-and-arrangement* ja *item-and-process* -menetelmiä tekijä korostaa taas yksikköjen ja sääntöjen komplemen-taariutta: yksiköt ovat analyysin pääte-piste ja synteessin lähtökohta, variantit ovat synteessin päätepiste ja analyysin alku. Voisi lisätä tähän, että vahvasti flekteeraavissa paradigmoissa ei ole aina kyse selvistä morfeemivarianteista vaan morfeemikimppujen edustajista (ellei haluta pitää sääntöjä morfeemivariantteina). Morfofonologista analyysia käsittelevien kappaleiden yksi tarkoitus on toisaalta osoittaa synkronian ja diakronian liittyminen ja nivoutuminen toisiinsa, toisaalta korostaa historiallis-vertailevien metodien huomattavaa paralleeliutta fonologisen ja morfofonologisen analyysin proseduurien kanssa. Täten kielitieteen hyvinkin erilaisten haarojen metodiset välineet sijoittuvat selväksi systeemiksi.

Tästä huolimatta mainitun luvun sijainti herättää erinäisiä kysymyksiä. Foneemianalyysi, joka esitetään vertailevan metodin edellytyksenä, on 1930—1950-lukujen saavutuksia, vertaileva kielitiede sata vuotta vanhempi. Myöskään lukujen vaikeusjärjestys ei ole johdonmukainen. Nykyajan foneemianalyysin tuntevalle lukijalle kirjan toisen keskeisen osan (III osan) alkuluku on odottamattoman helppo ja triviaali sisällökkään ja vaikean II osan, historiallisen kielitieteen, jälkeen. Kirjan johdannossakin on käsitelty lyhyesti foneemeja, morfofoneemeja ja mor-

feemeja (1.3). Siinä esitetään myös huolellisesti harkittu käsitys morfeemin ja kielellisen merkin suhteesta. Anttilan mukaan esim. englannin monikon *-s* ja *-en* (sanoissa *cats* ja *oxen*) eivät ole saman morfeemin alternantteja vaan kaksi eri monikon morfeemia, koska niiden välillä ei ole säännönmukaista morfofonologista yhteyttä (vrt. myös 5.12; Juilland & Macris 1962). Morfeemeilla ei ole merkitystä, ne vain edustavat merkityksiä; merkitys on kielellisellä merkillä, johon on yhdistetty morfeemi ja yksi tai useampi semeemi. (Vrt. myös Lambin stratifikaa-tiokielioppiin.) Tämä käsitys olisi kaivan-nut lisävalaisua. — Näin ollen voi esittää useita perusteluja sille, miksi tämä luku olisi voinut olla kirjan alussa ja koko vertaileva kielitiede ennen historiallista (täl-laisen ryhmittelyn kannalla näkyy kirjoit-taja itsekin olevan esipuheesta päätellen); nykyiselläkin ryhmittelyllä lienevät silti omat etunsa. Yhden kauneusvirheen voisi tästä luvusta mainita: kohdassa 10.12 on suomen morfofoneemien analyysissa turha tehdä ongelmaa ensitavun vaihtelematto-man *e:n* morfofonologisesta kuuluvuudesta (assignment).

Vertailevaa metodia käsittelevä yhdes-toista luku jatkaa selkeästi kielitieteen yhtenäisyyden linjaa: komplementaariu-den periaatetta sovelletaan sekä foneemi-analyysiin että kieltenväliseen vertailuun. Tämän luvun lopussa on pieni joukko tehtäviä, mikä poikkeaa teoksen yhtenäisyydestä. Tätä seuraava luku esittää sisäisen rekonstruktion (internal reconstruction) paralleeliuden morfofonologisen analyysin kanssa. Yhteenvedonomainen 13. luku pyrkii osoittamaan metodien toisiaan täydentävän luonteen sekä sen, miten tarpeellista on käyttää eri metodeja. Anttila sijoittaa koko kielentutkimuksen, lähes kaikki sen haarat, niin kiinteään järjestelmään, että nykyisen tietämyksemme aukot tulevat esiin selvästi (universaalien ja psykologisen todellisuuden puutteellinen tunteminen ym.). Synkroniassa ja diakroniassa käytettävien metodien ykseydestä seuraa koko kieli-

tieteen ykseys (ks. etenkin piirrosta 13-3). Käyttääksemme Anttilan mieliausetta voitaisiin sanoa, että mitalin molemmat puolet kuuluvat yhteen: *arrangement* ja *process*, yksiköt ja säännöt, yksiköiden rekonstruointi ja sääntöjen rekonstruointi, vertailu ja historia jne. (vrt. erityisesti 10.6). Kirjoittaja on arvattavasti metodisista syistä erottanut historiallisen ja vertailevan kielitieteen teoksen eri osiin, ikään kuin niiden välille olisi vedetty raja. Mutta mitalin puoliskojen kuuluminen yhteen ei salli tällaista eristämistä. — Ei yksikään metodi, ei edes metodien yhteistyö takaa absoluuttista historiallista totuutta vaan paremminkin sen, mikä on voinut olla ja varmasti usein olikin niin, kuin rekonstruoinnit olettavat. Kaikki tulokset ovat suhteellisia, ja ne täydentävät toisiaan. Anttila on kiistämättä sisäisen rekonstruoinnin varsin hyvä tuntija, ja tässäkin luvussa tulevat mainitun metodin mahdollisuudet sekä peruspuute (ajan syvyyden epämääräisyys) täysin selviksi.

Anttilan teoksen IV osa (Kielellinen rekonstruktio: eri kielellisten ja kulttuurikäsitteiden synteesi) käsittelee aiheita, jotka eivät liity yhtä kiinteästi historialliseen vertailevaan menetelmään. Murremaantiedettä käsittelevä 14. luku esittelee mm. kaikki nykyajan murteentutkimuksen metodiikan saavutukset. (Missään ei muuten käsitellä suoraan rekonstruoitavien protoja kantakielten murre-croja; liian vapaa operoiminen tällaisilla eroilla tekisikin rekonstruoijan tehtävän usein liian helpoksi.) 15. luku taas käsittelee tapoja kuvata sukukielten välisiä suhteita, etenkin sukupuuta ja isoglosseja. Erityishuomiota kiinnitetään isoglossittaisen ryhmittelyn suhteellisuuteen. Seuraavassa luvussa, joka on omistettu typologialle ja universaaleille sekä niiden suhteelle rekonstruointiin, korostetaan taas kielen kategoriain suhteellisuutta, mikä johtaa siihen, että kääntämisen onnistumisen edellytyksenä on koko kulttuurin tunteminen. 17. luku, joka käsittelee filologiaa ja etymologiaa, on mielenkiintoinen yleisemminkin. Siinä kyketään geneettinen kielitiede filolo-

giaan sen kaikkein avarimmassa merkityksessä ja osoitetaan, miten filologia, tekstien tutkimus ja etymologia palvelevat vertailua ja rekonstruointia. Kielitiede sijoittuu humanististen tieteiden kokonaisuksuvaan.

Fonologian rekonstruointia käsittelevässä 18. luvussa esitetään yhteenvetona uudestaan rekonstruktion periaatteet ja metodit, ja täten se muodostaa seuraavan, kieliopillista rekonstruktiota käsittelevän luvun kanssa yhteenvedon koko aiheesta. Kertaaminen on yhteenvedossa väistämätöntä. Metodin formaalistamisesta on esimerkkinä Boolean algebran käyttäminen. Vielä kerran korostetaan typologian merkitystä rekonstruoinnille. Luvun viimeisessä kappaleessa kirjoittaja väittää, ettei kielitiedettä oppinut ihminen pysty kirjoittamaan tavallisen kielenkäyttäjän kannalta katsoen psykologisesti todellista kielioppia. Generatiivinen fonologia ja monimutkaiset järjestetyt morfofonologiset säännöt ovat ehkä tosiaan naiiville kielenpuhujalle käsittämättömiä, hänen kielioppinsa on paljon atomistisempi. Mutta kieliopin ei tulekaan heijastaa naiiveja käsityksiä kielestä, se voi porautua syvemmälle. Kielitieteen nykytila osoittaa, etteivät naiivit kieliopit tarjoa suurtaakaan kielitieteellistä mielenkiintoa, sillä ne eivät selitä mitään. Kielitiede on faktoren systemaattisen esittämisen ja selittämisen tiedettä. Kaikille kielenkäyttäjille samalla tavoin perusteltua ja todellista kielioppia ei voi ollakaan. Dilemmana on, että ylen sofistikoitunut kielioppi voi antaa väärän kuvan kielen toiminnasta viestintäprosessissa, liian atomistinen kielioppi taas ei ylcistä eikä selitä juuri paljoakaan. Tällä hetkellä tiedämme näistä asioista vielä liian vähän. — Kieliopin rekonstruointia koskeva luku esittelee morfologian ja syntaksin rekonstruktiota. Edellinen on Anttilan mukaan vain fonologian rekonstruoinnin sovellusta (applying), syntaksi taas tämän edelleensovellusta. Tämä perustelee historiallisen fonologian keskeistä osuutta koko historialliseen vertailevassa tutkimuksessa. Historiallinen

näkökulma auttaa myös paremmin ymmärtämään, miksi yksi keskeinen kielen rakenteen osa on annettu morfofonologialle, jolla tämänhetkisisissä kielenkäytöksissä on monesti vain systeemiä rikkovan, ylimääräisen välitason rooli. Tämän luvun suomen astevaihtelua koskevassa esimerkissä on ehkä liikaa korostettu *kapu* 'kapteeni', *peti* 'vuode' -tyyppisten astevaihteluttomien sanojen asemaa: näillä tuskin on suomalaisessa kieliyhteisössä sellaista asemaa kuin emigranttien kielellä. Tyyppin produktiiviuudesta voi kummassakin tapauksessa olla kyse. — Merkitysopillista rekonstruktiota koskeva luku rajoittuu periaatteiden esittämisen tueksi tuomaan pari varsin omituista esimerkkiä, vaikka pyritään osoittamaan koko kielen järjestelmän integrointia.

Viimeisessä, V osassa kielitiede sijoitetaan ihmistieteiden joukkoon: Kielitiede antropologian osana. Tässä ensimmäisenä oleva 21. luku käsittelee muutosta ja rekonstruktiota kielessä ja kulttuurissa, vetää paralleleja kielen ja kulttuurin välille mutta osoittaa myös rinnakkaisuuden puutteen. Muutamat vertaukset ovat ehkä hieman väkinäisiä (21.4). On vahinko, ettei teoksessa ole yhtään laajempaa esimerkkiä arkeologian ja kielitieteen yhteistyöstä. Juuri suomalais-ugrilainen tutkimuskenttä tarjoaisi tässä suhteessa hyviä esimerkkejä. Niitä käyttämällä olisi ehkä välttytty esittämästä hiukan vanhentunutta suomalais-ugrilaista kronologiaa. Seuraava luku vertaa kieltä ja biologiaa, etenkin muutoksen kannalta. Vertaukset genetiikkaan menevät kuitenkin liian pitkälle. Totta tosin on, että biologien tutkimuskohde on laajuudeltaan, monimutkaisuudeltaan ja inhimillisyydeltään verrattavissa kielentutkijan kohteeseen. Kohdassa 22.2 kielletään genetiikkaan nojaten kielen syvärakenteen merkitys geneettisen sukulaisuuden määrittämiselle. Kuten Anttila itsekin toteaa, vertailulla genetiikkaan ei pidä todistaa mitään kielitieteestä. Sitäkin silmäänpistävämpi on syvärakenteen moittimisen liiallisuus. (Sopinee myös kysyä, eikö

fonologinen syvärakenne, ts. morfofonologinen rakenne, sitten olekaan olennainen sukulaisuutta määritettäessä.) Homeostaasi ym. vertailut biologiaan auttavat kylläkin osaltaan selittämään toimivan ja muuttuvan kielen pyrkimystä tasapainoon.

Teos on yleisesti ottaen vaikuttava. Jo useita vuosikymmeniä on ollut vallalla ajattelutapa, että kielitieteen haarat etääntyvät toisistaan yhä enemmän ja että diakroninen ja synkroninen lingvistiikka ovat periaatteessa toisistaan riippumattomia. Vielä enemmän hajallaan olevana on pidetty koko humanististen tieteiden aluetta. Onkin erityisen miellyttävää lukea teosta, jonka vankkumattomana johtoajatuksena on kielitieteen kohteen ja metodiston yhtenäisyys ja jossa muutkin ihmistieteet on suoraan kytketty kielitieteen yhteyteen. Myös kielen erilaisten muutosprosessien takaa on osattu nähdä ikonisuuden ja diagrammisuuden periaate (samanlaisia merkityksiä vastaavat samanlaiset edustajat; merkitysten ja ilmiäisujen suhteet ovat keskenään samanlaiset). Ikonisuus ja sen suppeampi muunnos, *one form — one meaning*, on myös viestinnän tehokkuuden pohjana, viestinnän tehokkuus taas vaatii kielen muuttumista, vaihtelua ja metaforisuutta. Täten kaikki kielen olemukseen kuuluvat periaatteet ja perustendenssit nivoutuvat keskenään kausaalisiiin ja finaalisiiin suhteisiin. Kielen olemusta selviteltäessä ei painoteta liiaksi joko puhujaa tai kuulijaa. Huomion kohteena ovat lakkaamatta kielen universaalit sekä universaalit muuttumistendenssit. Anttila reabilitoi tutkijan intuition ja älyn — varsin miellyttävä piirre sekini.

Erytisen yhtenäinen teos ei ole. Ankan tieteellistä käsittelyä sävyttävät välistä helppotajuiset ja poleemiset jaksot. Muutamissa kohdin tekstiä olisi voinut lyhentää sisällön siitä kärsimättä, mutta tämä lienee tyyliseikka. Paikoin tuntuu siltä, että tekstin täydellinen ymmärtämisen edellyttää enemmän esitietoa, kuin edeltävästä tekstistä saa, tai sitten sanonta

ei ole viimeisteltyä (4.28, 6.9, 12.2, 19.10). On pelättävissä, että sellaiselle lukijalle, joka ei lainkaan tunne itämerensuomalaisen kielten äännehistoriaa, jää moni näistä valituista esimerkeistä käsittämättömäksi. Kirjan, kaikki luvut eivät ole yhtä vaikeita mutta onkin luonnollista, että historiallisen ja vertailevan kielitieteen problematiikka esitellään paljon perusteellisemmin kuin asiaan etäisemmin liittyvät alueet. Kokonaisuutena teos on paljon sisällökkäämpi, uutta tarjoavampi ja kiinnostavampi kuin vaatimaton otsikko »An Introduction» edellyttää. — Länsimaisten kirjoittajien enemmistöstä poiketen Anttila tuntee jossakin määrin myös Neuvostoliiton (jopa Viron) kielitieteellistä kirjallisuutta. Kaikki lähdeviitteet eivät kuitenkaan ole puolueettomia. Näin harvinaisen oppineen ja periaatteiltaan eklektisen kirjan ollessa kyseessä on puolueellisuus kohtuutonta. Anttilan kriittinen suhtautuminen generatiivisen kielipiinin teoreetikkojen äärimmäisyyksiin on perusteltua ja tämän kirjoittajan mielestä varsin ymmärrettävää. Ei kuitenkaan sovi vaieta siitä tosiseikasta, että synkronian ja diakronian periaatteellisen ja pitkällisen erossapitämisen jälkeen juuri generatiivisen fonologian edustajat esittivät teesinä, ettei täysin synkronista fonologiaa ole olemassa. Epäilemättä se näkemys on myös auttanut rakentamaan kielitieteen yhtenäisyyttä — suuntaa, jota Anttilanakin teos edustaa.

On aivan varmaa, että näin ajantasainen kirja pääsee useaan painokseen. Varsin hyvin onnistuneissa kirjoissa on varaa tekstin ja kaavioiden hiomiseen — niin tässäkin. (Muutamista konkreettisista yksityiskohdista tai teoreettisista kannanotoista voisi yksi ja toinen kriittinen lukija tietysti olla eri mieltä, päinvastaisessa tapauksessa kirja sisältäisi vain lauteuksia.) Kirjan nykyistä laajempaan »itämerensuomalaistamiseen» on paljon mahdollisuuksia; tämä olisi suomalaisten ja virolaisten opiskelijain kannalta erittäin toivottavaa. Kansainväliseen käyttöön tarkoitettussa oppi- ja käsikirjassa ei tie-

tenkään ole voinut liian pitkään käsitellä sellaisia kiintoisia aiheita kuin suomen ja viron astevaihtelun eroja, vepsän ja liivin astevaihteluttomuutta, viron palataalistumisen syntyä, germaanisten ja slaavilaisien, toisaalta saksalaisten ja venäläisten lainojen luonnetta itämerensuomalaisissa kielissä, itämerensuomalaisen astevaihtelun ja Vernerin lain paralleeliuksia (8.18) ym. Tätä ei ole tarkoitettu moitteeksi. Joka tapauksessa Anttila on tehnyt itämerensuomalaisen esimerkkiaineksen esittelemiseksi enemmän kuin kukaan muu nykyaikana.

Kirjasintyyppi on hyvin onnistunut. Vähäiset painovirheet eivät haittaa luetavuutta. Sidonta ei kuitenkaan ole oppi- ja käsikirjan tarpeita vastaava.

Mati Hint

Kielenteorian päämääriä

Goals of Linguistic Theory. Toim. STANLEY PETERS. Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1972. 227 s.

Kielitieteellisten yhdistysten ja seurojen vuosikokoukset ovat varsinkin Yhdysvalloissa viime vuosina paisuneet valtaiseksi yleiskatselmukseksi, joiden esitelmistö on monenkirjavaa ja -tasoista. Näitä yleiskatsauksia täydentämään on kehittynyt erityisseminaareja, joita saattaa olla vuoden kuluessa useita. Esimerkiksi keväällä 1973 tällaisia teemaseminaareja oli Austinin performatiivi- ja presuppositiivikokous, Bloomingtonin sääntöjen järjestystä pohtinut seminaari sekä Milwaukeeen tilaisuus, jossa käsiteltiin selittämistä kielitieteessä. Yleis- ja erityiskokouksilla on yksi yhteinen piirre: niistä saatavat mahdolliset painotuotteet ilmestyvät tavattomasti viivästyneinä. Nyt esittelemani kirja koostuu lokakuussa 1969 Texasissa pidetyn päämääräseminaarin esitelmistä. Neljä vuotta jälkeenpäin luettuina eivät esitelmät ainakaan Suomen näkökulmasta